

Veel straatbaksteen rond
fonteinenspektakel Aquanura

HOOFDKANTOOR ENDEMOL: BINNEN EN BUITEN IN VOLMAAKTE HARMONIE

Ole Bouman, directeur NAI,
over architecture of consequence

CONTOUR

STRAATBAKSTEEN

FORUM OVER
RUIMTELIJKE INRICHTING
NOVEMBER 2012

#28

INHOUDSOPGAVE

4 / 7
Vroeger ging architectuur over het esthetisch verhaal, nu gaat het vooral over economisch en praktisch nut. NAI-directeur Ole Bouman over de rol van de architect anno 2012: koopman, kunstenaar en maatschappelijk werker.

8 / 11
Het nieuwe hoofdkantoor van multimediasbedrijf Endemol in Amsterdam Zuidoost is een pláátje. Zowel van binnen als aan de buitenkant. 'We hebben beide ruimtes met elkaar weten te verbinden.'

12 / 14
In deze Contour nemen we een kijkje onder het wegdek. Daar vinden we meer dan een miljoen kilometer aan kabels en leidingen. Wie houdt het overzicht? Samenwerking is essentieel, betogen deskundigen van het Kadaster, Vewin en COB.

15
Wie beweert dat Nederlandse steden zo veel op elkaar lijken, zou volgens burgemeester Peter Rehwinkel eens naar beneden moeten kijken. Hij ziet straatbaksteen als dé manier voor steden om zich te onderscheiden.

16 / 21
Lokale bestuurders zijn naarstig op zoek naar parkeeroplossingen waarbij bereikbaarheid en ruimtelijke kwaliteit hand in hand gaan. Die oplossingen bestaan. En straatbaksteen speelt daarin opvallend vaak een rol.

22 / 23
Het fonteinenspektakel Aquanura, de nieuwste attractie van de Efteling, wordt omlijst door straatbaksteen en natuursteen. Daarmee wordt een uniforme, rustieke uitstraling gecreëerd die perfect aansluit bij het natuurlijke parkgroen.

24 / 27
Steden worden door de toenemende expansie steeds anoniemer. In hoeverre zijn mensen in staat zich aan te passen aan de stedelijke omgeving? Kan dit van hen verwacht worden? De mening van drie experts.

28 / 31
Gebakken klinkers zijn zeer duurzaam, gaan vaak meer dan een eeuw mee. Zowel de Parade in 's-Hertogenbosch als de Markt in Vlaardingen zijn onlangs heringericht met toepassing van het oorspronkelijke materiaal.

COLOFON

Contour Straatbaksteen is een uitgave van SPS. Het tijdschrift wil een forum en inspiratiebron zijn voor alle professionals betrokken bij de ruimtelijke inrichting in Nederland.

Omslagfoto: Hoofdkantoor Endemol, Amsterdam

Redactie
Dick Tommel (hoofdredacteur), Jan Boeve, Tanja Bongers, Ewald van Hal, Bart Hesens, Fenke Paus, Christa Rooijackers-Hendrix, Esther Schoenmakers en Sander Videler

Raad van Advies
Peter van Beek (Voorzitter van het OBN-sectiebestuur werkgevers), Margot van Niele (directeur Kalliste Woningbouwontwikkeling), Willem van der Made (directeur Stadsontwikkeling gemeente 's-Hertogenbosch) en Jan Stigter (stedenbouwkundige Dienst Ruimtelijke Ordening gemeente Amsterdam)

SPS
Postbus 153, 6880 AD Velp
T 026 - 3845641, F 026 - 3845631
E info@straatbaksteen.nl
I www.straatbaksteen.nl

Bladmanagement
Zandbeek.
Christa Rooijackers-Hendrix en Fred Wijers

Vormgeving
Zandbeek.
Frits Roothans

Teksten
Tessy van Rossum, Esther Schoenmakers, Sander Videler, Armand ten Voorde en Eric Weijers

Fotografie
Picture Productions, Vincent Boon (p. 5, 6 en 7), Luuk Kramer (p. 8) CRH Clay Solutions (p. 9, 10 en 11), Kadaster (p. 12), Hompe en Taselaar BV (p. 13 en 14), Gemeente Groningen (p. 15), Vandersanden (p. 18 luchtfoto).

Overname uit Contour Straatbaksteen is toegestaan met bronvermelding.

DE STAD: AANTREKKELIJK OF NIET?

In Contour staat de relatie tussen de mens en de openbare ruimte centraal. Idealiter is deze buitenruimte afgestemd op de behoeften van de gebruiker. Maar architecten hebben ook hun idealen. Veelal vallen ze samen met de wensen van de gebruiker, maar soms ook niet. Dan staat een kunstzinnig of esthetisch ideaal voorop – een mooie manier voor een stad (of dorp) om een *statement* te maken.

De vraag is of onze openbare ruimten voldoende zijn afgestemd op de gebruikers. Door de toenemende verstedelijking – een wereldwijde ontwikkeling – komt de natuurlijke leefomgeving steeds verder van bewoners af te staan. Binnen afzienbare tijd, zo is de verwachting, woont 85 procent van de wereldbevolking in een (sterk) verstedelijkte omgeving: tussen stenen en gebouwen. Een kunstmatige omgeving die niet altijd perfect aansluit op onze natuurlijke behoeften aan ruimte, stilte en natuurlijke ritmen. Terecht vragen sociologen en stedenbouwkundigen zich af of de in toenemende mate 'maakbare' omgeving wel gemaakt is om als mens in te gedijen. Anders gezegd: is de stad (nog) wel aantrekkelijk om in te wonen, nu schaalvergroting, versnelling van het dagelijks leven en verdichting van bebouwing toenemen?

In deze editie van Contour zult u verschillende meningen teruglezen. Met één gedeelde noemer: een voor alle mensen leefbare en aangename openbare ruimte blijft een belangrijk ideaal en daarmee een grote uitdaging voor stedenbouwkundigen en architecten. Mijn persoonlijke opvatting is dat stedelijke ontwikkeling en aangenaam wonen, werken en recreëren heel goed hand in hand kunnen gaan, mits de menselijke schaal in acht wordt genomen. Het product (straat)baksteen kan hierbij als bouw-element perfect gebruikt worden. Gebakken materialen hebben een warme, natuurlijke uitstraling die een 'zachte' noot toevoegen aan de in toenemende mate gladde, 'koude' omgeving. Niet alleen in de bestrating, maar uiteraard ook als gevelsteen geeft baksteen anonieme leefomgevingen een levendig karakter. Zo dragen (straat)baksteen-fabrikanten bij aan de verwezenlijking van een belangrijk ideaal: leefbare steden met een eigen, menselijk gezicht.

Dr. D.K.J. Tommel
Voorzitter SPS

INTERVIEW

Ole Bouman. Directeur van het Nederlands Architectuurinstituut (NAi), maar ook bestuurslid van THNK – ‘the Amsterdam School of Creative Leadership’ – een denktank gewijd aan de kruisbestuiving tussen ruimtelijke en culturele ontwikkelingen. Twee functies die naadloos op elkaar aansluiten. Want: architectuur vormt het maatpak van een cultuur en haar tijdsgeest. Vindt Bouman.

“HUIDIGE ARCHITECTUUR VERTELT GEEN GROOT VERHAAL”

Scharnierpunt van nut en schoonheid

Voor een treffende demonstratie van de samenwerking tussen architectuur en culturele ontwikkelingen hoeven we niet verder te kijken dan het café van het NAi, de sfeervolle, open ontmoetingsruimte waar het interview plaatsvindt. Tot een jaar geleden, voordat de grootscheepse verbouwing van het door Jo Coenen ontworpen gebouw voltooid was, zat het café weggestopt aan het einde van een gang in het museum – klein en weinig toegankelijk. ‘Maar de huidige maatschappij vraagt om meer openheid, transparantie. Daarbij paste niet alleen een ander gebouw, maar ook een ruime, openbaar toegankelijke ontmoetingsplek’, aldus Bouman.

DE ARCHITECT ALS CREATIEF LEIDER

Het begrijpen van de behoeften van een opdrachtgever tegen het licht van de tijdsgeest en dit doorvertalen naar een cultureel statement: dat is volgens Bouman de rol van een creatief leider. Architecten zijn belangrijke vaandeldragers van dit creatief leiderschap. Niet alleen moeten zij de behoeften van de opdrachtgever en van de tijdsgeest verstaan, zij moeten ook in staat zijn breed te denken. ‘Een architect moet zijn visie kunnen omzetten in daden en tegelijkertijd het proces bewaken. Pragmatisme wordt hierin steeds belangrijker.’ Sprekend over de rol van pragmatisme in

de hedendaagse architectuur, schetst Bouman een beeld waarin de artistieke visie van de architect naar de achtergrond is verschoven ten gunste van het economisch belang. ‘Vroeger ging architectuur over het esthetische verhaal, nu gaat het meer over economisch en praktisch nut.’ Het zijn de twee eeuwige tegenpolen – esthetica en economie – waartussen het pendulum van de cultuur, en dus van architectuur, slingert. Of, in de geest van schrijver en spreker Jan Roelofs: koopman en kunstenaar wisselen elkaar af. En we leven in een maatschappij van koopmannen. Dat is zeer duidelijk, zelfs op straatniveau.

HET STRAATBEELD VAN DE KOOPMAN

Bouman slaat het boek open van Hans van der Meer en hemzelf: Nederland – uit voorraad leverbaar, een fotografisch verslag van de gemiddelde winkelstraat zoals je deze in dorpen en steden in heel Nederland tegenkomt. ‘Kijkend naar het Nederlandse straatbeeld vallen twee dingen op. De straat in de dorpskern of het stadscentrum is ingericht om de commercie te dienen en ziet er overal min of meer hetzelfde uit.’

De straten in het fotoboek – eerder te zien als tentoonstelling bij het NAi – stralen inderdaad >

“Vroeger ging architectuur over esthetiek, nu over economisch nut”

die typisch Nederlandse ‘koopmansmentaliteit’ uit. Ze zijn doelmatig ingericht, vrijwel altijd bekleed met gebakken klinkers, liefst gelegd in een patroon dat een gemakkelijke geleiding van bezoekersstromen – kooppubliek – visueel ondersteunt. Verder wijst Bouman op de frappante eenheidsworst die de verschillende straatbeelden samen vormen. ‘Gemeenten bestellen hun straatmeubilair allemaal uit dezelfde catalogus, waardoor een monotone eenheid in het straatbeeld is ontstaan.’ Onze straat oogt als de showroom van IKEA, overall dezelfde modellen ‘originele’ banken, prullenbakken, lantaarnpalen, fietsenrekken en boomroosters. Hoe origineel is dit eigenlijk nog? En, is de koopmansmentaliteit die het straatbeeld regeert wel erg? ‘Op de lange termijn is het belangrijk voor de vitaliteit van een cultuur dat zij ook de rol van Icarus (de kunstenaar, red.) koestert.’

BEHOEFTE AAN MEER ‘ICARUS’

Bouman verbeeldt de rol van de architect als de kunstenaar die naar nieuwe, esthetische idealen uitreikt, maar zich niet als Icarus (te) hoog boven de aarde begeeft, waar zijn ontwerpen opgaan in een onrealiseerbaar ideaal. ‘Icoonarchitectuur zal altijd een rol blijven spelen, maar architectuur moet evengoed dienstbaar zijn aan maatschappelijke behoeften. Het is de kunst om niet in uitersten door te schieten. Dat betekent: geen monumentale fata morgana’s ontwerpen, maar evenmin vervallen in te grote dienstbaarheid aan gebruikersnut.’ Architectuur moet een tweeledig doel dienen: kunstzinnig en maatschappelijk. Beide perspectieven komen nergens zo goed tot uitdrukking als in

Bouman’s – en het NAI’s – parapet: architecture of consequence.

OPLOSSING VOOR MAATSCHAPPELIJKE PROBLEMEN

In zekere zin hadden architecten het in vroegere eeuwen makkelijk(er). In een wereld die niet geplaagd werd door existentiële bedreigingen als voedselschaarste, milieuvernietiging, afbrokkelen van sociale cohesie en een toenemend gebrek aan ruimte en tijd, hoefde een gebouw niet méér te bieden dan onderdak en schoonheid in telkens veranderende volgorde. Tegenwoordig dient architectuur behalve een economisch en esthetisch nut, nog een ander nut: een existentieel nut. De nieuwe generatie architecten moet zich niet alleen bouwmeesters in vorm en ruimte tonen, maar zich eveneens als heelmeesters van maatschappelijke problemen bewijzen. Naast koopman en kunstenaar vervult de architect in toenemende mate de rol van maatschappelijk werker.

‘Het eigen belang van de architect en het maatschappelijk belang zijn uit balans geraakt. Belangrijk is het perspectief te draaien en de maatschappelijke verantwoordelijkheid van architectuur op de eerste plaats te stellen. Om op die manier een bijdrage te leveren aan het oplossen van wezenlijke problemen. Anders gezegd: we moeten architectuur niet langer alleen beoordelen op haar economische prestatie of culturele expressie, maar eveneens waarderen in de bijdrage die zij levert aan het oplossen van maatschappelijke en milieu-problemen.’

CURRICULUM VITAE

Directeur Nederlands Architectuurinstituut (NAi)	2006 - heden
Bestuurslid THNK (‘Amsterdam School of Creative Leadership’)	2011 - heden
Docent Massachusetts Institute of Technology (MIT); Cambridge, MA	2006 - 2007
Hoofdredacteur Volume	1996 - 2006
Directeur stichting Archis	2001 - 2006

PUBLICATIES

‘Architecture of Consequence’ (2010)
 ‘De Strijd om Tijd’ (2003)
 ‘The Invisible in Architecture’ (1994)

“De architect vervult steeds meer de rol van maatschappelijk werker”

Gevraagd naar de invloed van architectuur op het denken en handelen van mensen, stelt Bouman dat de relatie tussen vorm en gedrag zeker ‘geen een-op-een-relatie’ betreft. ‘Maar dat ruimtelijke ingrepen veranderingen in gedrag bewerkstelligen staat buiten kijf’, stelt de directeur van het NAI, terwijl hij de drukte in ‘zijn’ café gadeslaat. ‘Hier zie je het concrete bewijs van hoe een ingreep in het gebouw – het creëren van een nieuwe openbare ruimte – nieuwe ontmoetingen tussen mensen uitlokt. Het vernieuwde NAI-gebouw brengt architecture of consequence letterlijk in de praktijk.’

VASTKLAMPEN AAN VROEGER

In architectuur wordt niet alleen een steeds grotere maatschappelijke rol manifest, Bouman signaleert ook een hernieuwde interesse in geborgenheid en

herkenbaarheid binnen hedendaagse architectuur. ‘Er is bijvoorbeeld minder behoefte aan vergezichten, waardoor de horizon in het ontwerp dichterbij wordt gehaald. In gevelbeeld en bestrating floreert de (straat)baksteen als element – materiaal met een natuurlijke en ambachtelijke uitstraling. Het zijn de tendensen van een maatschappij die weer oog krijgt voor menselijke waarden als nabijheid en contact.’ Wel schuilt volgens Bouman in deze ontwikkeling het gevaar van conservatisme. ‘In nieuwbouwwijken wordt teruggerepen op jaren 30-ontwerpen, hiermee uiting gevend aan de hang naar traditionele normen en waarden. Maar hoe authentiek is dit?’ Dit teruggrijpen op ontwerpen van vroeger, zonder hieraan een nieuwe, hedendaagse, meer authentieke invulling aan te geven, ziet Bouman als tekenend voor deze tijd. ‘Als architectuur het verhaal van de tijdsgeest verbeeldt, dan leven we nu in een tijd zonder groot verhaal. Op de spanningsboog tussen experimenteerzucht en herkenbaarheid, hebben we ons vastgeklampt aan de laatste – bij gebrek aan beter.’ ■

INSPIRATIEBRON: LOUIS KAHN

Op het tijdsgewricht van economisch nut en existentiële dreiging wordt een nieuw ideaal geboren dat, als de tijd rijp is, door een architect wordt vormgegeven in de ruimte. De huidige NAI-expositie, gewijd aan meester-architect Louis Kahn, is wellicht tekenend voor de behoefte aan een nieuw ideaal in maatschappij en architectuur.

Na het interview dwalen we door de sobere opstellingen in de grote hal van het NAI. Strakke vormen – met veel gevoel voor ruimte en licht – waren Kahn’s antwoord op de maatschappelijke onrust en ideologische bedreigingen van de jaren 50 en 60. Wetende dat Louis Kahn’s eigen persoonlijkheid gevuld was met onrust en problemen, lijkt het erop dat zijn ontwerpen in werkelijkheid kathedralen zijn in zijn eigen denkkeest. Grote, verheven en lichte ruimten om rust te scheppen in een anderszins onrustig, maar meesterlijk creatief brein. Kijkend naar beelden van de zuivere geometrische vormen en de betonnen gevels van het parlamentsgebouw van Bangladesh – Kahn’s meesterwerk – wordt de missie van Bouman en het NAI (Bouman is er nog tot eind dit jaar directeur) duidelijk: dit is architecture of consequence ten voeten uit. Het parlamentsgebouw van Bangladesh is het toonbeeld van functionaliteit en esthetiek. Maar Kahn heeft ook nieuwe generaties architecten diepgaand beïnvloed, waarvan Aldo Rossi en James Stirling slechts twee illustere namen zijn.

“Architectuur moet ook de rol van Icarus koesteren”

ESTHETISCH

Endemol, het wereldberoemde multimediabedrijf, is gevestigd in een prachtig pand in Amsterdam Zuidoost. Het gebouw, dat in 2010 werd opgeleverd, matcht met de buitenruimte, die werd ontworpen door Cyrus Clark van de gemeente Amsterdam. ‘We hebben de binnen- en buitenruimte met elkaar weten te verbinden.’

Een schilderij voor Endemol

Goede Tijden, Slechte Tijden. All You Need Is Love. Wipeout. Het zijn allemaal programma's van Endemol. Programma's die veelal worden opgenomen in het in 2010 opgeleverde Endemol-gebouw in Amsterdam Zuidoost. De gemeente Amsterdam was verantwoordelijk voor het ontwerp van de buitenruimte. Het meest in het oog springend: een prachtig plein, dat afloopt richting een imposante waterpartij. Op het plein: zitbanken, bomen, prachtige patronen in straatbaksteen en moderne lichtarmaturen. Een plein om te ontspannen. Een plein waar heel bekend Nederland komt. Kortom: een plein om trots op te zijn. Een pittige én bijzondere klus dus voor Cyrus Clark, senior ontwerper bij de Dienst Ruimtelijke Ordening van de gemeente Amsterdam. ‘Wat deze opdracht zo interessant maakte, was dat de buitenruimte die ik moest ontwerpen met name door Endemol gebruikt zou gaan worden. Tegelijkertijd moest het ontwerp bij Amsterdam passen. Hiervoor hebben de betrokken partijen nauw samengewerkt.’ Architect Wouter Zaaijer van OeverZaaijer Architectuur en Stedebouw is te spreken over de samenwerking. ‘We hebben

goed en constructief met elkaar overlegd. Het resultaat is er dan ook naar.’

PUCCINIMETHODE

Amsterdam hanteert voor het ontwerp van de buitenruimte de zogenaamde Puccinimethode. Clark: ‘Met deze methode gaan we de versnippe-

ring van de openbare ruimte tegen. Met elk stadsdeel zijn afspraken gemaakt over de te gebruiken materialen en details voor bijvoorbeeld rijbanen, fietspaden, parkeeroplossingen en andere onderdelen van de bestrating in openbare ruimte. Dit creëert meer eenheid en zorgt voor een grotere integratie met de stad.’ Ook de buitenruimte rond het Endemol-gebouw moest voldoen aan de Puccini-

eisen van de stad. Voor de bestrating om het gebouw heen heeft Clark gebruik gemaakt van mangaanklinkers, een roodbruine straatbaksteen. ‘Deze stenen zijn overal in Zuidoost te vinden en vormen de achtergrond van het grote voorplein.’ In de Puccinimethode is ook vastgelegd dat ontwerpers bij bepaalde bijzondere plekken mogen

“Het voorplein moest een chique uitstraling krijgen”

afwijken van de richtlijnen. ‘Het voorplein van het Endemol-gebouw is aangemerkt als zo'n bijzondere plek.’

CHIQUÉ UITSTRALING

Voor het ontwerp van het voorplein – de entree tot het Endemol-gebouw – werkte Clark intensief samen met de opdrachtgever (gemeente Amsterdam), Endemol, Oeverzaaijer en interieurarchitect Paul Linse. ‘Uitgangspunt was de binnen- en buitenruimte te integreren, zodat er een mooie entree zou ontstaan. Het voorplein moest een chique uitstraling krijgen. Tegelijkertijd was het belangrijk dat Endemol-medewerkers zich er prettig zouden voelen. Waternet, het waterbedrijf van de gemeente Amsterdam, eiste daarnaast dat er een grote waterpartij moest komen.’ In het ontwerp van Clark mondt de waterpartij uit in een harde kade, die trapsgewijs omhoog loopt naar het voorplein. ‘Een plek om te zitten en van het uitzicht te genieten. De trappen zijn daarom heel breed en met houten zitelementen bekleed. De stukken tussen de ►

“Een plein met allure en intimiteit”

“De donkergrijze straatbaksteen heeft een subtiele lichtmetallic gloed”

trap treden zijn aangelegd met een strengperssteen: een donkergrijze straatbaksteen, die een subtiele lichtmetallic gloed heeft. Zo krijgt het een chique uitstraling.’ Wouter Zaaijer is ook te spreken over de trappen. ‘Het geeft het plein allure en intimiteit.’

LYRISCHE VORMEN

Clark liet zich bij het ontwerp van het voorplein inspireren door zijn eigen passie voor patronen en lyrische vormen. ‘Mijn idee bij het plein was dat het een soort schilderij moest worden. Bezoekers, werknemers en bekende Nederlanders lopen over dit “schilderij” het gebouw binnen. Het is een soort tapijt, een loper, voor de gasten.’ Voor het ‘schilderij’ maakte Clark in het voorplein een gebied vrij, dat hij omkaderde met lijngoten. ‘Die zorgen meteen voor de afwatering.’ Het ‘schilderij’ zelf is gebaseerd op het logo van Endemol. ‘Voor het hele voorplein heb ik twee soorten strengpersstenen gebruikt’, vertelt Clark. ‘De donkergrijze steen die ook bij de trappen terugkomt en een lichtgrijze variant. Het zijn zeker geen doorsnee stenen. Hiervoor is ook uitvoerig overlegd met Endemol, de architect en de interieurarchitect. We hebben monsters besteld en vervolgens met z’n allen bekeken wat het beste bij het gebouw en het ontwerp paste. Zelf had ik een voorkeur voor deze stenen, omdat ze goed binnen het “schilderij” passen.’ Het ‘schilderij’ zelf bestaat uit een licht vlak met donkere patronen. ‘Als je over het plein loopt, zie je vooral de bewegende vormen. Maar als je er van bovenaf op uitkijkt, zie je ook echt het patroon. Een kleine verrassing. Op het plein zijn ook bomen geplant en banken geplaatst. Dit zorgt voor een warme uitstraling.’

RUIMTELIJK EFFECT

‘Een gebouw van deze omvang moet geïntegreerd worden met de nabije omgeving’, vervolgt Wouter Zaaijer. ‘Daarom loopt het voorplein heel natuurlijk over in het binnenplein van het gebouw, het atrium. Dat atrium is groot, ruim en hoog, zodat het ruimtelijke effect van het voorplein behouden blijft en wordt omarmd.’ Het atrium is ingericht met twee kleuren natuursteen, vertelt Clark. ‘Op de vloer is een vlak van donkere steen aangebracht, dat correspondeert met het “schilderij” op het voorplein. De tapijten die binnen liggen, hebben ook een relatie met het patroon buiten.’ Zaaijer is erg te spreken over het eindresultaat: ‘Het gebouw en de omgeving vloeien heel mooi in elkaar over.’ Clark is het hiermee eens. ‘We hebben de binnen- en buitenruimte met elkaar weten te verbinden. Een geslaagd project.’

Project hoofdkantoor Endemol | Locatie Amsterdam Zuidoost | Opdrachtgever gemeente Amsterdam | Ontwerp Cyrus Clark, gemeente Amsterdam | Product donkergrijs blauw en grijs strengpers, keifmaat

Ruimtelijke inrichting gaat doorgaans over alles op en boven het maaiveld. Ook Contour focust op de toepassing van straatbaksteen in straten, pleinen en stoepen. Maar onder dit fundament bevindt zich een heel eigen wereld. Onder het Nederlandse wegdek ligt meer dan een miljoen kilometer aan kabels en leidingen. Gas, water, elektriciteit, telecommunicatie, riolering en nog veel meer. Het aantal kabels en leidingen is de laatste decennia explosief gestegen. Wie houdt het overzicht?

HET BELANG VAN EEN INTEGRALE VISIE OP BOVEN- ÉN ONDERGRONDSE INRICHTING

Onder het wegdek

Op de tekening hiernaast is het al te zien: vrijwel ieder huis in Nederland is voorzien van een flinke hoeveelheid aansluitingen op allerlei nutsvoorzieningen. Onder het wegdek in met name steden en dorpen ligt nog veel meer, en niet alleen kabels en leidingen. Denk aan systemen voor warmteopslag, ondergrondse parkeergarages, in de grond wegzakkende paaltjes die voetgangerszones scheiden van rijbanen, ondergrondse vuilcontainers en fietsenstallingen. Het is, kortom, druk in de ondergrond.

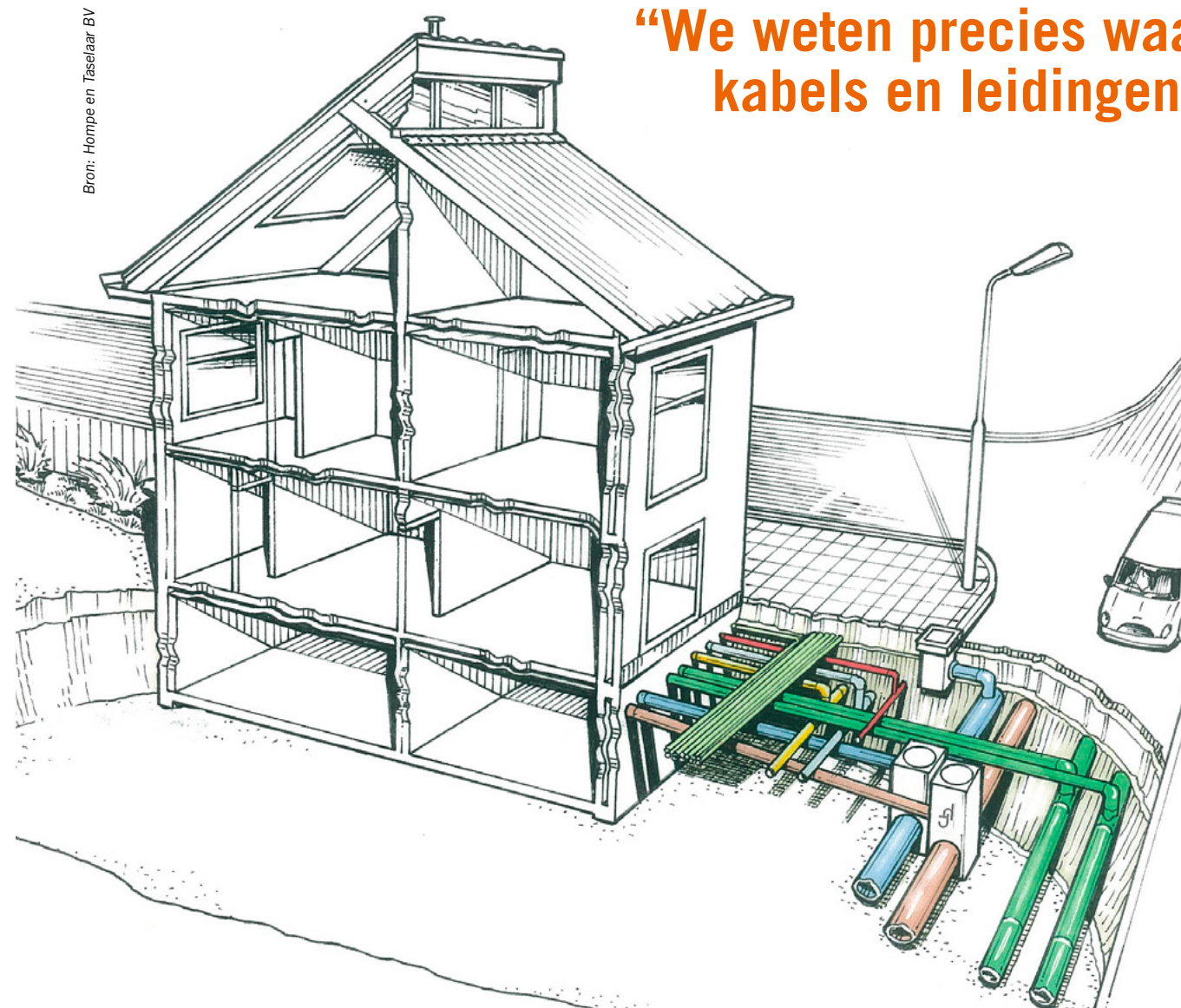
GRAAFSCHADE

En het wordt steeds drukker. NRC Handelsblad repte een aantal jaar geleden (2003) in een serie artikelen al van 'Chaos in de ondergrond'. De informatieverstrekking aan grondroerders, partijen die bedrijfsmatig mechanische graafwerkzaamheden uitvoeren, zou niet goed geregeld zijn, met veel graafschade en mogelijk ernstige ongelukken tot gevolg. In Nederland is er, ondanks zo'n 10.000 grondroeringen per dag en dagelijks circa 200 gevallen van graafschade (met gemiddeld per dag 200.000 euro schade), nooit iets ernstigs gebeurd. In België wel. Daar vielen in 2004 24 doden, toen in Gellingen een gasleiding als gevolg van graafschade ontplofte.

WETGEVING

Deze ontwikkelingen zorgden voor een versnelling in de wetgeving. Tot dan toe was er in de sector sprake van zelfregulering in de vorm van het Kabels en Leidingen Informatiecentrum (KLIC, zie hiernaast voor meer uitleg). Hoewel KLIC prima functioneerde, noopten zowel de groei van het aantal kabels en leidingen als de privatisering van enkele netbeheerders de overheid tot de invoering van de Wet informatie-uitwisseling

ondergrondse netten (WION). De WION, ook wel grondroerdersregeling genoemd, trad op 1 juli 2008 in werking en verplicht gravers tot het melden van elke 'mechanische grondroering' bij het Kadaster. De kabel- en leidingbeheerders moeten al hun (ondergrondse) kabels en leidingen digitaal beschikbaar hebben en melden. Het Kadaster heeft daartoe de taken van KLIC overgenomen. Over deze en andere ontwikkelingen sprak Contour met vertegenwoordigers van het Kadaster, het COB en Vewin.

“We weten precies waar onze kabels en leidingen liggen”

AD VAN HOUTUM, KADASTER

Ad van Houtum is adviseur Product en Proces Innovatie GEO bij het Kadaster en vrijwel vanaf het begin betrokken bij KLIC. In zijn huidige functie doet hij onderzoek naar de methode van informatie-uitwisseling tussen netbeheerders, grondroerders, KLIC en andere belanghebbenden. Insteek: kunnen we tot een nog beter systeem komen? In dit verband komen we ook kort te spreken over INSPIRE, een nieuwe Europese richtlijn die gaat over de data-uitwisseling rond milieuthema's, waaronder kabels en leidingen. Van Houtum: 'We lopen in Nederland met KLIC en WION behoorlijk voorop met die gegevensoverdracht. We kunnen beter dat doorontwikkelen en INSPIRE daarin inpassen, dan andersom.'

VERGETEN NETWERKEN

De WION is er nu ruim vier jaar, op dit moment loopt er een evaluatie. Of de belangrijkste doelstelling van de wet – minder graafschade – is gehaald, is nog niet hard te maken, maar Van Houtum is ervan overtuigd dat het systeem werkt. 'Het landelijke

KLIC is meer dan twintig jaar geleden voortgekomen uit een aantal regionale initiatieven om het contact tussen grondroerder en netbeheerder te bevorderen. Een goed initiatief, en het werkte ook: iedereen kent KLIC, alle grote netbeheerders zijn aangesloten en het maken van een KLIC-melding is echt een begrip. Maar het was wel allemaal op vrijwillige basis. De vrijblijvendheid is er nu vanaf. Qua aantal kilometers is 99,9 procent van de kabels en leidingen bekend. Wat nu nog binnenkomt, zijn "vergeten netwerken", of wat wij noemen: de eenzame bankdirecteur met een telecomkabel. Of een academisch ziekenhuis met een eigen 10 kilovolt kabel.'

BREED GEDRAGEN INITIATIEF

De wet werkt naar behoren en de doelstelling ervan wordt breed gedragen, meent Van Houtum. Maar het kan nog wel beter. 'Met name in gebieden waarvan de topografie niet op orde is, zoals nieuwbouwprojecten. Daar vinden veel grondroeringen plaats, maar de matenplannen – op basis waarvan grondroerders zich oriënteren – zijn nog altijd niet verwerkt in de Grootchalige Basiskaarten van Nederland. Over dit soort verbeteringen voeren we nu overleg.'

ROB EIJSINK, VEWIN

Rob Eijnsink is secretaris van de stuurgroep bodem en infrastructuur van VEWIN, de vereniging van waterbedrijven in Nederland. Met 115.000 kilometer aan leidingen liggen de waterbedrijven liever niet onder het wegdek, maar in stedelijk gebied ontkomen ze daar soms niet aan. 'Gesloten verharding is lastiger voor het onderhoud, maar we weten precies waar onze leidingen liggen. Met de nieuwe NEN-normen zijn de dwarsprofielen van de ligging van kabels en leidingen onder de weg opnieuw gedefinieerd. Dat het een chaos in de ondergrond zou zijn, herken ik dan ook niet. Het is wel druk, maar zeker geen zootje.'

COÖRDINERENDE OVERHEID

'In de jaren 90, tijdens de grootschalige uitrol van de telecom, hebben we wel problemen ondervonden, maar deze worden inmiddels in goed overleg opgelost. Daar ligt een belangrijke coördinerende rol voor gemeenten. Hoewel gemeenten, en ook netbeheerders onderling, hun werk goed doen, kan die afstemming beter.' Eijnsink verwijst in verband hiermee, net als Van Houtum, met name naar grootstedelijke nieuwbouwprojecten. 'Neem het stationsgebied in Utrecht; daar is pas in een laat stadium aan kabels en leidingen gedacht. De prioriteit ligt bij de bovengrond, de ondergrond wordt vaak vergeten. Als netbeheerders moeten we onze belangen veel meer naar buiten toe uitdragen. Mensen moeten zich realiseren dat vroeg stilstaan bij kabels en leidingen leidt tot minder kosten, minder vertraging en minder wegbrekingen.'

Na afronding van de werkzaamheden is dit vaak de situatie: het verwijderde asfalt wordt opgevuld met straatstenen. Zowel in esthetisch opzicht als vanuit het oogpunt van comfort geen wenselijke situatie.

RICHARD VAN RAVESTEIJN, COB

Richard van Ravesteijn, coördinator van het Platform Kabels en leidingen van het Centrum voor Ondergronds Bouwen (COB), herkent dit probleem. 'De maatschappij wil een prettige leefomgeving. We zijn met z'n allen ook steeds veeleisender geworden op dat gebied. En door de toenemende drukte in de ondergrond, is het belangrijk aandacht te besteden aan de interactie tussen de boven- en ondergrondse wereld. Denk bijvoorbeeld aan het onderhoud aan kabels en leidingen: daarbij wordt er veel gemeld in de bedekking van de ondergrond. Stukken asfalt worden uitgesneden en opgevuld met straatstenen, of er wordt een andere kleur steen teruggelegd. Aansluitingen en afvoertjes sluiten vaak niet mooi aan op het straatwerk. Hier ligt overigens ook een kans voor de fabrikanten van straatbakstenen: ze zouden kunnen nadenken over oplossingen om dit soort onderbrekingen in het wegoppervlak wel mooi te laten aansluiten.'

“De grond gaat toch open: wat kun je samen doen?”

SAMENWERKING

Ook Van Ravesteijn verwijst naar het belang van samenwerking en coördinatie. 'De verschillende netbeheerders, deels publiek, deels privaat, hebben allemaal hun eigen belangen. Een goede afstemming is daarbij belangrijk. Zeker bij nieuwbouw of grootschalig onderhoud aan zowel wegen als ondergrondse infrastructuur kunnen de verschillende partijen elkaar in een veel vroeger stadium opzoeken dan nu meestal gebeurt. De grond gaat toch open, wat kun je samen doen? Als je als gemeente het riool vervangt, vraag dan aan de andere netbeheerders of zij hun onderhoud hierop afstemmen, of andersom natuurlijk. En naast afstemming bij onderhoud, zie je ook steeds vaker voorbeelden van gezamenlijke afstemming in een vroeg stadium, zoals de bundeling van kabels in mantelbuizen of tunnels voor de gehele ondergrondse infrastructuur. Zo creëer je een hoogwaardig gebied dat zich kan ontwikkelen zonder dat de ondergrond telkens open moet voor onderhoud.'

VANZELFSPREKEND

Van Ravesteijn pleit ten slotte voor een integrale visie op de bovengrondse én ondergrondse inrichting. 'Veel mensen hebben geen idee van de waarde van het ondergrondse netwerk, van de infrastructuur die daar ligt. Als het werkt, wordt het voor vanzelfsprekend aangenomen. Het belang wordt pas duidelijk bij een storing. De ondergrondse infrastructuur is een volwaardige modaliteit die van groot belang is voor de economie, voor de hele maatschappij. Maar het is tegelijkertijd letterlijk een ondergeschoven kindje. De bewustwording komt op gang, maar we hebben nog stappen te zetten. Daar ligt een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor netbeheerders, ruimtelijk inrichters en beleidsmakers. Als we met z'n allen nadenken over wat er nodig is, onder en boven de grond, nu en in de toekomst, kunnen mogelijk onaangename verrassingen worden voorkomen.' ■

COLUMN

PETER REHWINKEL
BURGEMEESTER GEMEENTE GRONINGEN

Regelmatig hoor je de klacht dat Nederlandse binnensteden tegenwoordig zo veel op elkaar lijken. Dat klopt misschien wel, als je in die steden alleen maar kijkt naar de reclameuithangen op de gevels in de belangrijkste winkelstraten. Maar wie wat verder naar beneden kijkt, naar de straatbakstenen, ziet wel degelijk een groot verschil. Sterker nog: de keuze voor kleur, vorm en legpatroon is voor steden juist dé mogelijkheid om zich te onderscheiden van andere steden. Dankzij de straatbakstenen lijken steden nu juist minder op elkaar dan bijvoorbeeld in de Middeleeuwen.

De straatbakstenen die Groningen onderscheiden van andere steden zijn geel. Gele stenen, als duidelijke markering van de binnenstad. Overal liggen ze: recht in halfsteensverband op de trottoirs, diagonaal in de wandelstraten en in visgraatmotief op plaatsen waar ook fietsers en automobilisten mogen komen. We staan er eigenlijk nooit zo bij stil, maar juist vanwege hun opvallende kleur en verschillende legpatronen, hebben de straatbakstenen in Groningen een erg belangrijke rol.

Hulde dus aan de straatbaksteen! Zeker als je bedenkt wat deze allemaal over zich heen krijgt: voetgangers, fietsers, auto's en vrachtwagens. Maar ook bijvoorbeeld kermisattracties, terrasstoelen en -tafels en marktkramen. Dat alles zonder zich te kunnen verweren. In de brandende zon, zonder mogelijkheid om de schaduw op te zoeken in de zomer. In de ijzige kou in de winter of kletsnat in de stromende regen, terwijl iedereen zo snel mogelijk op hem stapt om op een droge plek te komen. Met daarbij stank voor dank: gemopper als ie wat glad wordt als het nat is, een brandende sigaret die zonder nadenken op hem wordt uitgetrapt of een hond, die ... vult u maar in.

“Hulde aan de straatbaksteen”

De enige die de straatbaksteen zo af en toe eens een aai over zijn bol geeft, is de straatveger. Daar kunnen we wat mij betreft een voorbeeld aan nemen. ■

Hoe parkeeroplossingen zowel fraai als praktisch kunnen zijn.

Creatief met blik

Automobilisten parkeren hun auto het liefst zo dicht mogelijk bij hun bestemming. Vóór hun woning, bij de supermarkt, in het stadscentrum. Maar van een straat vol schots en scheef geparkeerde auto's wordt niemand blij. En dus zoeken gemeenten naar creatieve parkeeroplossingen waarbij bereikbaarheid en ruimtelijke kwaliteit hand in hand gaan. Straatbaksteen speelt in dergelijke oplossingen opvallend vaak een rol. In deze Contour halen we drie oplossingen aan. Projectleider Verkeer en Vervoer Hillie Talens van kennisplatform CROW geeft haar professionele visie.

Zoveel mensen, zoveel wensen

Wie in Nijmegen eens lekker wil eten of een echt bijzondere winkel wil bezoeken, kan terecht in een van de ringstraten. Deze 'schil' rond de binnenstad kreeg onlangs een flinke opknapbeurt. Nieuwe bestrating, sfeervolle verlichting en zorgvuldig aangeplante bomen moeten meer bezoekers naar dit relatief onbekende stukje Nijmegen lokken. Hun auto kunnen ze voor de deur kwijt, op een van de fraai uitgevoerde parkeerplaatsen.

Jarenlang waren ze niet méér dan een doorgaande route naar de Nijmeegse binnenstad: de ringstraten. Zonde, want deze straatjes met hun oude panden, fijne speciaalzaken en goede restaurants zijn een bezoek meer dan waard. Maar dan moest er wel iets gebeuren aan de uitstraling, wist ook de gemeente. De ringstraten stonden tot voor kort synoniem voor grijs asfalt, grauwe stoeptegels en schots en scheef geparkeerde auto's en fietsen. Hoog tijd voor herinrichting. De opknapbeurt maakte deel uit van het Economisch Programma Ringstraten, dat het vestigingsklimaat in dit deel van de stad moest verbeteren. Op welke manier precies, daarover mochten ondernemers, bewoners en de Fietzersbond meedenken. Het resultaat was een lange wensenlijst. Projectleider Willy Arends van de gemeente Nijmegen somt op: 'Meer groen, beter herkenbaar, genoeg ruimte voor voetgangers en fietsers. En voldoende parkeerplekken. Het laatste was belangrijk voor gemeente en winkeliers, maar bewoners zagen liever bomen in hun straat. Horecaondernemers wilden juist meer ruimte voor hun terrassen.'

MINDER PARKEERPLEKKEN

Zoveel mensen, zoveel wensen. Maar de smalle ringstraten maakten compromissen noodzakelijk. Arends: 'Het wegprofiel ligt vast. Dat moet voldoen

“Een duidelijk onderscheid tussen rijbaan, parkeerstrook en trottoir”

aan de minimale norm van eenrichtingsverkeer voor auto's en op termijn eventueel tweerichtingsverkeer voor fietsers. Bij de inrichting van trottoirs en parkeervakken hebben we meer vrijheid. De gemeente wilde aanvankelijk vasthouden aan het aantal parkeerplekken, maar uiteindelijk is een aantal plaatsen gesneuveld. Ten faveure van bomen en een groot aantal fietsklemmen. Bovendien is ervoor gekozen om een aantal parkeerplekken in de zomermaanden beschikbaar te stellen voor terras. Dat is een gouden greep gebleken: de gezellige terrasjes hebben een grote aantrekkingskracht op bezoekers. In de winter kan er op deze specifieke plekken gewoon geparkeerd worden. Per saldo bieden de vernieuwde ringstraten minder parkeerplekken, maar bewoners en bezoekers kunnen hun auto zeker nog kwijt. Voor langparkeeders is er de onlangs geopende Keizer Karelgarage.'

GEBRUIKTE MATERIALEN

De gemeente Nijmegen heeft de herinrichting van de ringstraten groots aangepakt. De Hezelstraat, Tweede en Derde Walstraat, Van Welderenstraat, Wintersoord, Hertogstraat, Van der Bruggenstraat, Van Broeckhuysenstraat en de Betouwstraat werden voorzien van nieuwe bestrating en verlichting. Alles in dezelfde stijl. Er is geen niveauverschil meer tussen rijbaan, parkeerstrook en trottoir; wel is gebruik gemaakt van verschillende materialen. De rijbaan is voorzien van asfalt, voor de trottoirs en parkeerplaatsen zijn gebakken klinkers gebruikt. Een bewuste keuze, zegt Arends. 'In de kern binnenstad liggen uitsluitend klinkers, om te benadrukken dat het hier gaat om voetgangersgebied. Dat geldt niet voor de ringstraten, vandaar dat we hier hebben gekozen voor een andere klinker en een duidelijk onderscheid tussen rijbaan en trottoir/parkeerstrook.' Op de brede strook rood-

Hillie Talens, projectleider Verkeer en Vervoer (CROW):

'Een doorlopende parkeerstrook, onderbroken door bomen en mooi uitgevoerde verlichting, kan een straat extra cachet geven. Daarmee wordt de visuele rij blik doorbroken. Een straat zonder geparkeerde auto's klinkt misschien aantrekkelijk, maar is in de praktijk lastig te realiseren. Ondernemers en gehandicapten bijvoorbeeld, moeten voor de deur kunnen parkeren. Bovendien: hele gebieden zonder auto's hebben ook iets saais. Een groep geparkeerde auto's kan – onbedoeld – zorgen voor een kleurrijk accent in een straat.'

paarse gebakken klinkers worden de parkeerplaatsen gemarkeerd met opvallende grijze hoeken. Het geheel oogt modern, maar doet tegelijkertijd de fraaie panden langs de ringstraten optimaal tot hun recht komen. Arends: 'De ringstraten zijn echt veel mooier geworden. Persoonlijk had ik het nog mooier gevonden als de parkeerplekken helemaal waren verdwenen uit de ringstraten, maar dat is een stap te ver. Ook voor Nijmegen.'

Project herinrichting Ringstraten | Locatie Nijmegen | Opdrachtgever Gemeente Nijmegen | Ontwerp Willy Arends | Product roodpaars vormbak, dikformaat en grijs genueanceerd strengpers, 200x100x65 mm

Een plek voor iedereen

De Hema, DA én Etos, Jumbo én C-1000. Een scala aan kleding- en schoenenwinkels en diverse speciaalzaken. Het winkelaanbod in Dedemsvaart is verrassend groot en gevarieerd. Logisch dat veel inwoners van omliggende kernen hier hun inkopen komen doen. Om de aantrekkingskracht van Dedemsvaart te verstevigen, heeft de gemeente het winkelgebied onlangs opnieuw ingericht. In de nieuwe opzet 'delen' weggebruikers, parkeerders en verladers de beschikbare ruimte. Typisch voorbeeld van shared space.

De opgeknapte Julianastraat in Dedemsvaart kent geen fysieke scheiding tussen rijbaan, fietspad, parkeerstrook en trottoir. Geen verkeersborden. Geen wegmarkeringen en geen obstakels. Fietsers die midden op de weg rijden, voetgangers die overal oversteken en vrachtwagens die op straat laden en lossen. Leidt dat niet tot een ongelooflijke chaos? Zeker niet, zegt Douwe Prinsse, wethouder van de gemeente Hardenberg. 'Het shared space-principe

dwingt weggebruikers op te letten. Niet op verkeersborden, maar op elkaar. De pleinachtige inrichting benadrukt het verblijfsmatig karakter. Hierdoor minderen automobilisten als vanzelf vaart, en zijn ze alerter op wat er om hen heen gebeurt. Een fietser van rechts, voetgangers die willen oversteken, een collega-automobilist die inparkeert: er wordt veel meer rekening gehouden met elkaar. Natuurlijk moeten weggebruikers even wennen. Maar onderzoek wijst uit dat shared space de verkeersveiligheid in een gebied vergroot.'

INSPIREREND VOORBEELD

Dedemsvaart ging bij de keuze voor shared space niet over één nacht ijs. Dat de Julianastraat moest worden heringericht, stond wel vast. 'Het was een tweebaansweg vol drempels en andere obstakels', vertelt Prinsse. 'Door de smalle trottoirs en slordig geparkeerde auto's was het niet echt gezellig winkelen. Bovendien zorgden ladende en lossende

vrachtwagens steeds voor opstoppingen. Uitgangspunt bij de herinrichting waren bereikbaarheid, veiligheid en ruimtelijke kwaliteit. Het shared space-principe wordt in Nederland nog niet op grote schaal toegepast, maar de voorbeelden die er zijn, zijn inspirerend. In Haren bijvoorbeeld, zijn de winkeliers enthousiast over shared space omdat het winkelend publiek langer blijft hangen en dus meer uitgeeft. Dat sprak ook onze ondernemers aan. Dedemsvaart heeft een grote aantrekkingskracht op bezoekers uit de omliggende kernen, maar om die positie vast te houden moeten we blijven werken aan onze uitstraling.'

LANGSPARKEREN

Vanwege die uitstraling koos Dedemsvaart bij de herinrichting van de Julianastraat voor straatbaksteen. Hessel Posthuma, projectleider bij de

gemeente: 'We wilden een soort huiskamergevoel oproepen, en dat bereik je niet met betonsteen. Mooie, gebakken klinkers hebben dat effect wel. Zeker in combinatie met uitnodigende bankjes, bijzonder vormgegeven fietsklemmen en fraaie straatlantaarns.' De zeshonderd meter lange Julianastraat is volledig op één niveau bestraat. De rijbaan biedt voldoende ruimte aan automobilisten en fietsers, de brede trottoirs dragen bij aan een comfortabele winkelbeleving. Datzelfde geldt voor de royale parkeermogelijkheden. Langs de volledige Julianastraat is langsparkeren gerealiseerd. De gemarkeerde parkeerstrook biedt plek aan een groot aantal auto's. Bezoekers die hun voertuig liever op een parkeerterrein zetten, kunnen hiervoor terecht in de directe omgeving van de Julianastraat. Posthuma: 'Belangrijk uitgangspunt bij de herinrichting was dat we meer parkeerplaatsen wilden

realiseren, zonder dat dit ten koste zou gaan van de ruimtelijke kwaliteit. Feit is dat bezoekers die in jouw dorp moeten zoeken naar een parkeerplek, de volgende keer ergens anders heen gaan.' ➤

Project herinrichting Julianastraat | **Locatie** Dedemsvaart | **Opdrachtgever** gemeente Hardenberg | **Ontwerp** Chris Zwiers | **Product** roodpaars donker genuanceerd, paarsbruin, leerkleur, bruin mangaan en oranje, dikformaat

“Bezoekers hoeven niet te zoeken naar een parkeerplek”

Hillie Talens, projectleider Verkeer en Vervoer (CROW):

'Je ziet het steeds meer, zowel in stadscentra als in woonwijken: bestrating op één niveau. Prachtig, zeker in combinatie met gebakken materiaal. De rijbaan in keperverband, de parkeerstrook in elleboogverband, met een gestrekte rij klinkers als markering: het doet gezellig dorps aan. Gemeenten hebben de kosten die het gebruik van straatbaksteen met zich meebrengt er graag voor over. Maar soms draven ze door. Voor grootschalige parkeerterreinen en dergelijke is een laag asfalt goed genoeg. Die moeten vooral functioneel zijn.'

Fraai plaatje

In Hindeloopen lijkt de tijd stil te hebben gestaan. Karakteristieke panden in pittoreske steegjes, verbonden door houten bruggetjes. Kabbelend water langs de kade. In zo'n setting passen geen geparkeerde auto's. Een spiksplinternieuw parkeerterrein aan de rand van het stadje moet bezoekers, maar ook bewoners bewegen hun auto buiten het historisch centrum te parkeren. Ook in de nieuwe wijk Stadsweide wordt het 'blik' zoveel mogelijk aan het zicht onttrokken.

Een naoorlogse wijk met weinig karakter: zoiets verwacht je niet in Hindeloopen. De wijk Stadsweide, met haar weinig inspirerende jaren 60-woningen, toenemende verpaupering en bijbehorende sociale problematiek was de toenmalige gemeente Nijefurd eind 20ste eeuw een doorn in het oog. In nauw overleg met woningcorporatie WoonFriesland werd besloten de wijk aan te pakken. 'Renovatie was geen optie, vanwege de

Hillie Talens, projectleider Verkeer en Vervoer (CROW):

'Geparkeerde auto's worden steeds meer als hinderlijk ervaren, ook in woonwijken. In nieuwe wijken worden auto's daarom zoveel mogelijk aan het zicht onttrokken. Door parkeren op eigen terrein mogelijk te maken of via de aanleg van mooi bestrate binnenterreinen waar bewoners hun auto kwijt kunnen. Grootschalige parkeervoorzieningen aan de randen van centra zijn een prima aanvulling. Mensen zijn best bereid om een stukje te lopen, als ze hun auto iets verderop veilig kunnen parkeren.'

“Parkeerplekken zijn zorgvuldig in de omgeving ingepast”

slechte staat van de woningen en het gebrek aan diversiteit', vertelt Piet Smid van de gemeente Súdwest-Fryslân, waaronder Hindeloopen tegenwoordig valt. 'In de nieuwe wijk wilden we een afwisseling tussen huur- en koopwoningen voor zowel starters en gezinnen als voor senioren. Maar het belangrijkste criterium was dat de wijk moest aansluiten bij het historisch hart van Hindeloopen. Geen kopie van de oude stad, maar een eigentijdse wijk met een karakteristieke uitstraling.'

BONT GEHEEL

Met die opdracht ging KAW Architecten aan de slag. Zij maakten op basis van een analyse van de wijk een basisontwerp en slepen dit vervolgens fijn in overleg met gemeente, woningcorporatie, bewoners, Stichting Stadsherstel en Plaatselijk Belang Hinde-

loopen. Het resultaat is een moderne wijk geïnspireerd op het straatbeeld van Hindeloopen. 'Vijf woningtypen in drie verschillende stijlen, eigentijds gedetailleerd en steeds verschillend gevoegd', licht architect Mark Koopman toe. 'Een vrij bont geheel, vandaar dat we de bestrating sober hebben gehouden. In lijn met het historisch centrum hebben we gekozen voor klinkers: gebakken klinkers voor de straten en trottoirs en grootformaat straatbaksteen voor de parkeerstroken. Het pleintje in het hart van de wijk is eveneens voorzien van grootformaat straatbaksteen.' Voor de gemeente was toepassing van gebakken materiaal een logische keuze. Smid: 'Dat doet recht aan het karakteristieke karakter van Stadsweide en de hoge kwaliteitsstandaard.'

ZORGVULDIG INGEPAST

De ambitie van Hindeloopen om geparkeerde auto's zoveel mogelijk uit het straatbeeld te weren, heeft doorgewerkt in de inrichting van Stadsweide. Een parkeerplein aan de rand van de wijk biedt plek aan vijftig auto's. 'Veel woningen zijn voorzien van een eigen oprit of garage', vertelt Koopman. 'De openbare parkeerplaatsen in de wijk hebben we zorgvuldig in de omgeving ingepast. Door toepassing van tuinmuren en extra groen valt het eigenlijk nauwelijks op dat er auto's staan.' 'Het scheelt ook dat de hele wijk van gevel tot gevel op één niveau bestraat is', stelt Smid. 'Hiermee creëer je de uitstraling van voetgangersgebied.' De vlakke bestrating kent nog een voordeel: auto's kunnen eenvoudig draaien. 'Wel zo makkelijk in een wijk met veel doodlopende straatjes', constateert

Koopman nuchter. Mede dankzij de zorgvuldige inpassing van parkeerplekken in de wijk, is Stadsweide een populaire plek om te wonen geworden. Smid: 'Bij de definitieve vaststelling van het ontwerp, bleek 90 procent van de bewoners enthousiast. Ik durf te wedden dat dit nu 100 procent is.'

Project wijkvernieuwing Stadsweide | Locatie Hindeloopen | Opdrachtgever woningcorporatie WoonFriesland, gemeente Súdwest-Fryslân | Ontwerp Mark Koopman (HAW Architecten) | Product rood effen vormbak, keiformaat, bruin effen vormbak, dikformaat en geel effen vormbak, waalformaat

Alle vier de kades sluiten aan bij de bestaande bebouwing en omgeving.

Het was de uitdaging ervoor te zorgen dat de toeschouwers Aquanura rondom, vanaf vier vlonders, optimaal kunnen meemaken.

STENEN & GROEN

NIEUWE ATTRACTIE EFTELING

Aquanura, het ultieme waterballet

De Efteling viert haar zestigjarig jubileum met Aquanura, een 17 miljoen euro kostend waterspektakel dat in Europa zijn gelijke niet kent. Aquanura combineert technisch en creatief vernuft in een sprookjesachtig schouwspel van water, muziek, licht en vuur. 'Het is bijzonder dat bezoekers applaudisseren voor wat eigenlijk een machine is.'

In de Vonderplas, de voormalige Roeivijver van de Efteling, vormen vier reusachtige kikkers sinds 31 mei 2012 – de zestigste verjaardag van de Efteling – de opmaat voor het fonteinspektakel Aquanura. In deze nieuwe attractie van de Efteling komen geliefde thema's en sprookjes uit het park tot leven: het Spookslot, Raveleijn, Droomvlucht, de Indische Waterlelies. En De Kikkerkoning, een van de sprookjes waarmee het in 1952 allemaal begon. Ondersteund door overbekende melodieën en kleurrijke special effects komen al deze Efteling-iconen in Aquanura op spectaculaire wijze tot leven.

JUBILEUMSHOW

Voor de dagelijkse, twaalf minuten durende jubileumshow werd in de Vonderplas een betonnen bassin aangelegd van ruim 4.200 kubieke meter. De bodem daarvan herbergt maar liefst 1.500 geavanceerde spuitornamenten, gekleurde LED-verlichting en gasleidingen voor de vuur-effecten. De Efteling ontwikkelde Aquanura samen met het Amerikaanse Water Entertainment Technologies (WET) Design, dat ook tekende voor de befaamde watershows The Dubai Fountains in Dubai en The Fountains of Bellagio, bij het gelijknamige hotel in Las Vegas.

WATERBELEVING

'Een nieuwe attractie proberen we altijd naadloos te laten aansluiten bij het unieke blauwgroene karakter van het park', vertelt Ivo Südmeier, landschapsarchitect bij de Efteling. 'Daarbij was de uitdaging ervoor te zorgen dat de ruim 6.500 toeschouwers van Aquanura de show rondom, vanaf vier vlonders, optimaal kunnen meemaken. Als een intieme waterbeleving op het droge.'

De beplanting en de inrichting van de oevers spelen daarbij een belangrijke rol. We hebben daarom gekozen voor planten als irissen en siergrassen. Watergerelateerde beplanting die op de oever kan worden aangeplant en relatief laag blijft, zodat de show vanaf de oever altijd goed zichtbaar is.'

RUSTIEK

In totaal werd er rondom Aquanura ruim 4.600 vierkante meter verharding aangebracht; grotendeels straatbaksteen, maar ook diverse soorten natuursteen. 'Alle vier de kades sluiten aan bij de bestaande bebouwing en omgeving. De kade bij de Fata Morgana heeft door zijn bestrating van Vietnamese graniet een echte duizend-en-een-nacht uitstraling, terwijl de inrichting van de kade bij het Efteling Theater is aangepast aan het haven thema van de gevel van het theater. Op de overige twee oevers overheersen straatbaksteen in dikformaat en houten vlonders, dat zorgt voor een uniforme, rustieke uitstraling die perfect aansluit bij het natuurlijke parkgroen dat Aquanura omringt.'

HERINNERING

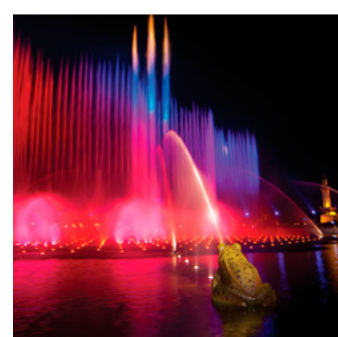
Volgens Ivo Südmeier heeft Aquanura in korte tijd de harten van het Efteling-publiek gestolen. 'Onze gasten kijken vol verwondering en verbazing naar het samenspel van water, vuur, muziek en licht. We wilden bezoekers met Aquanura een herinnering voor het leven meegeven en ik denk dat we daarin geslaagd zijn. Vooral het feit dat mensen na de show applaudisseren voor wat eigenlijk een machine is, vinden we bij de Efteling heel bijzonder.' ■

AQUANURA

PROJECT:	INRICHTING WATERSHOW AQUANURA
OPDRACHTGEVER:	EFTELING
ONTWERP:	EFTELING, WET DESIGN
PRODUCT:	PAARSBRUIN GENUANCEERD, DIKFORMAAT

Straatbaksteen in dikformaat en houten vlonders zorgen voor een uniforme, rustieke uitstraling die perfect aansluit bij het natuurlijke parkgroen.

De bezoekers maken de spectaculaire lichtshow mee als een intieme waterbeleving op het droge. Het is een prachtige afsluiting van de dag.

FORUM

In 'Forum' reageren opinieleiders en bestuurders op het gebied van ruimtelijke inrichting op een actuele, prikkelende stelling.

STELLING

‘Past de mens zich aan de stedelijke omgeving aan, of past de omgeving zich aan de gebruiker aan?’

Binnen afzienbare tijd woont 85 procent van de wereldbevolking in een stedelijke omgeving. Steden worden door de toenemende expansie alsmear anoniemer, waardoor de relatie tussen de mens en zijn woonomgeving ingrijpend verandert. De vraag is: zijn mensen in staat zich aan te passen aan de alsmear meer verstedelijkte en anonieme woonomgeving? Kunnen ze dit, zouden ze dit moeten? Of moeten stad en openbare ruimte zich aanpassen aan de gebruiker, door stedelijke ontwikkelingen meer en beter af te stemmen op de behoeften van bewoners?

Paul Depla
Burgemeester gemeente Heerlen

Stedelijke vernieuwing: dynamiek en eigenheid

‘We hebben het hier over een dilemma waarmee iedere bestuurder kampt. Voegt de mens zich naar het gebouw of voegt het gebouw zich naar de mens? Als bestuurder hoop je altijd het eerste, want dan weet je dat de investering die je doet, effect heeft. Maar vaak is het andersom, krijgt een gebouw de functie die de mens eraan geeft. Neem het Glaspaleis in Heerlen: vroeger een warenhuis, nu een culturele instelling. Een compleet andere functie, terwijl het gebouw nog steeds hetzelfde is. Zo werkt dat ook met steden. Om hun aantrekkingskracht te behouden, moeten zij zich continu blijven vernieuwen. Dat houdt meer in dan alleen stenen stapelen. Een stad is geen laboratorium: er wonen levende wezens en zij hebben wensen. Wil je de stad een impuls geven, dan zul je ook moeten investeren in de kwaliteit van bijvoorbeeld voorzieningen, in sociale aspecten en in mensen. Je moet ervoor zorgen dat bewoners trots kunnen zijn op hun stad. Want als je niet oppast, worden steden inderdaad steeds anoniemer en treedt er vervlakking op.

Terwijl mensen juist op zoek zijn naar verbondenheid en eigenheid. De kracht van een stad vind je onder meer in haar DNA, haar historie. Wat betekent dat

“Een stad is geen laboratorium”

concreet? Dat je op zoek moet gaan naar het specifieke verhaal van en achter die stad. En vervolgens mensen moet traceren die dat verhaal ook graag willen vertellen, je ambassadeurs in feite. Succesvolle steden zijn volgens mij steden die historie en toekomst feilloos met elkaar weten te verbinden en tegelijkertijd nadrukkelijk inspelen op de behoeften van de mensen die er leven. Dan krijg je steden met de gewenste dynamiek en eigenheid.’

'Past de mens zich aan de stedelijke omgeving aan, of past de omgeving zich aan de gebruiker aan?'

Gerard Marlet

Econoom, directeur van Atlas voor gemeenten en auteur van het boek 'De aantrekkelijke stad' (VOC Uitgevers)

Bewust kiezen voor de stad

'De stelling impliceert dat de toegenomen anonimiteit in steden een probleem vormt. Dat zie ik anders. Mensen kiezen doorgaans heel bewust voor een stedelijke woonomgeving. Daarvoor hebben ze allerlei redenen, waarvan anonimiteit er één is. Privacy is voor velen een groot goed. Wie behoefte heeft aan sociale cohesie, kiest voor een dorp. Die keuzevrijheid hebben we dankzij de toegenomen wel-

“We hoeven niet per se te wonen in de plaats waar we werken”

vaart en mobiliteit: we hoeven niet meer te wonen in de plaats waar we werken. De kwaliteit van de woonomgeving geeft de doorslag bij de woonbeslissing van veel mensen. Despecifiekaantrekkingskracht van steden schuilt in eerder genoemde privacy, de diversiteit van inwoners en de aanwezigheid van allerlei stedelijke voor-

zieningen als horeca, cultuur- en winkel-aanbod. De meeste steden in Nederland zijn aantrekkelijke woonsteden. Een stad die veel woonattracties naast de deur biedt en op acceptabele afstand ligt van natuur en werk is voor velen een fijne plek om te wonen. Maar dat succes van de stad heeft mogelijk wel de kiem van een ander probleem in zich. De laatste jaren trekt de stad met name hoogopgeleide mensen. Zij brengen een nieuwe dynamiek met zich mee, zorgen voor extra vraag naar producten en diensten en daarmee voor nieuwe banen, ook aan de onderkant. Dat biedt kansen. Maar niet voor iedereen, helaas. Het is een gegeven dat bepaalde groepen niet meeliften op het succes van de stad. Mensen die niet aan het werk komen, die geen toegang hebben tot allerlei voorzieningen, die in een uitzichtloze situatie zitten. De toenemende sociale ongelijkheid kan leiden tot sociale spanningen en verminderde leefbaarheid. Dat is volgens mij de enige echte bedreiging voor steden, niet de vermeende anonimiteit in de stad.'

Saskia Sassen

Sociologe, econome en professor aan de Columbia University in New York

Mix van stedelijke ruimte en menselijke invloed

'Een mix van beide. De grootste dreiging die ik zie voor de openbare ruimte mondiaal gezien, is ontstedelijking. In de meest brede zin van het woord. Steden worden artificiëler. En dat maakt dat oorspronkelijke bewoners wegtrekken naar buitengebieden. Daarmee verdwijnt de stedelijke dynamiek en het stedelijk evenwicht. Andere spelers krijgen de kans om de stad naar eigen believen en maatstaven te herscheppen. Ook nu al zie je hoe machtige, rijke mensen kostbaar vastgoed aanschaffen in de grote steden. Deze types hebben doorgaans weinig tot geen binding met die steden en/of de lokale bevolking en economie, en investeren er dus ook niet in. Bovendien brengen ze doorgaans weinig tijd door in hun tweede, derde of vierde huis. Voor zo'n miljoenenpand hadden ook drie stadspanden gebouwd kunnen worden voor mensen die wél binding hebben met de stad. Dit is slechts één voorbeeld van hoe het stedelijk weefsel als het ware zal worden uitgedund als we niets doen. Wat steden als Amsterdam en Buenos Aires juist zo aantrekkelijk maakt, is dat je zelfs in de hoogste inkomensbuurten een mooie bewonersdichtheid ziet en een zekere mix aan inkomensklassen en

culturen. Ik zie het dan ook als een grote uitdaging om die balans weer opnieuw te vinden. Wat is daarvoor nodig: een mix van stedelijke ruimte enerzijds en groepen mensen met elk hun eigen invloed op de vormgeving en inrichting van die stad anderzijds. Mensen hebben zelf ook een taak om de vaak onzichtbare verbindin-

“Als we niets doen, zal het stedelijk weefsel worden uitgedund”

gen, die van onschatbare waarde kunnen zijn voor een stad, zichtbaar te maken. Zelfs als die niet meteen logisch lijken. Zo bestaat er wel degelijk een economische verbinding tussen een stad en haar sloppenwijken of achterstandsbuurten, als daar producten worden gemaakt waaraan in de stad behoefte is.' ■

Bij de vernieuwing van wijken en straten speelt de gebakken klinker vaak een centrale rol. Door zijn duurzaamheid, zijn functionele mogelijkheden, maar ook door zijn klassieke uitstraling. Twee voorbeelden van herinrichting zijn de Parade in 's-Hertogenbosch en de Markt in Vlaardingen. Bij de herinrichting van beide pleinen werd straatbaksteen succesvol toegepast.

[17]

HERINRICHTING & STRAATBAKSTEEN

De Parade in 's-Hertogenbosch: eenvoudig en stijlvol

“Oorspronkelijk materiaal opnieuw ingepast en recht gelegd”

De Parade in 's-Hertogenbosch is sinds juli 2007 autovrij. Maar het plein zag er nog steeds uit als een parkeerplaats. Dat moest veranderen. En dus is het plein in 2011 opnieuw ingericht.

Een plein met een rijke historie: dat is een accurate omschrijving van de Parade in 's-Hertogenbosch. Het plein is rond het jaar 1700 aangelegd, zo vertelt William Jans, ontwerper openbare ruimte bij de gemeente 's-Hertogenbosch. ‘Het begijnhof bij de Sint-Janskathedraal werd afgebroken, waarna is besloten op het vrijgekomen terrein een exercitieplaats voor het garnizoen aan te leggen. Vandaar ook de naam Parade.’ Het plein bleef tot ver in de jaren zestig van de vorige eeuw ongewijzigd. Jans: ‘Toen werd er een nieuw structuurplan voor de stad gemaakt, waarin stond dat 's-Hertogenbosch beter bereikbaar moest worden. Het plein is destijds ingericht als parkeerplaats. De oude lindebomen werden gekapt; ervoor in de plaats kwamen kastanjabomen.’ In 1993 werd er een nieuw binnenstadsplan gepresenteerd: de Parade moest autovrij worden. ‘Maar uiteindelijk duurde het tot 2007 voordat dit écht gebeurde.’

EENVOUDIGER

Toen de Parade eenmaal autovrij was, bleek dat het plein er – ondanks de gewijzigde bestemming – nog steeds uitzag als een parkeerplein. ‘Een goede reden om het plein opnieuw in te richten.’ Jans vertelt dat de gemeente hiervoor in eerste instantie een aanbesteding en prijsvraag uitzette. Ook werd er een fors bedrag gereserveerd op de begroting. ‘De crisis bleef echter aanhouden. In 2010 trad bovendien een nieuw college aan. Gevolg: de her-

inrichting van de Parade moest eenvoudiger en soberder. Uitgangspunt was dat de kastanjabomen behouden moesten blijven en dat het bestaande bestratingmateriaal zou worden hergebruikt. Vervolgens heb ik de herinrichting van het plein vormgegeven.’

PORTUGESE NATUURSTEENWERKERS

De werkzaamheden voor de herinrichting gingen in september 2011 van start. Jans: ‘Voor het plein zijn de oorspronkelijke natuurstenen granietkeitjes hergebruikt. Die zijn opnieuw ingepast en recht gelegd. De aannemer heeft voor deze specialistische klus een aantal Portugese natuursteenwerkers ingeschakeld. Het resultaat is mooi en ruimtelijk.’ In het midden is de Parade licht opgetild. ‘Regenwater stroomt hierdoor naar de zijkanten weg. De afwatering vindt nu plaats onder de kastanjabomen die de Parade omringen. Vanwege het ruimtelijke effect is het plein zoveel mogelijk vrijgehouden. Bankjes, fietsenrekken en een drinkwatertap zijn allemaal onder de kastanjabomen aangelegd.’ Onder deze bomen is met behulp van een groot formaat betontegel een pad aangelegd. Zo kunnen mensen gemakkelijk onder de bomen doorwandelen.’

UNIFORMITEIT

De rijbanen aan de zuid- en westzijde van het plein en de aanpalende straten zijn aangelegd met een rode straatbaksteen. ‘Hoewel de Parade autovrij is, kan aan de zuidzijde van het plein nog wel verkeer rijden. Hier is ook een aantal invalidenparkeerplaatsen en een bushalte aangelegd.’ De gemeente 's-Hertogenbosch gebruikt de rode straatbaksteen overigens voor alle wegen in het centrum. ‘Hiermee zorgen we voor uniformiteit.’ De werkzaamheden zijn voorspoedig verlopen. ‘De aannemer was zelfs eerder klaar dan verwacht.’ Jans is tevreden over het resultaat. ‘De Parade was altijd al een mooi plein. De herinrichting heeft het eigenlijk alleen maar mooier gemaakt.’ ➤

De Markt in Vlaardingen: historische ruggengraat

De Grote Kerk. Het Oude Stadhuis. Het Geuzenmonument. De Markt in Vlaardingen biedt plaats aan een aantal beeldbepalende monumenten. Daarnaast is het sinds jaar en dag een openbare ontmoetingsplek, waar mensen samenkomen om te winkelen, te ontspannen en te herdenken. De herinrichting van de Markt heeft de (historische) betekenis van deze plek versterkt.

Het was niet zo dat de Markt hard aan herinrichting toe was', vertelt Jan Daggenvoorde, senior ontwerper bij de gemeente Vlaardingen. 'Het zag er allemaal nog best redelijk uit: mooie roodgele bestrating, nauwelijks verloederd. Oké: op de rijbaan waren wat klinkers uit hun verband geraakt. En de struiken rond de kerk nodigden nog wel eens

uit tot wildplassen. Maar de Markt was ook in de oude situatie een fijne plek om te zijn.' Onder de grond was de situatie een stuk nijpender: de riolering moest hoognodig vervangen worden. De gemeente besloot na lang wikken en wegen om het marktplein meteen opnieuw in te richten. Om zo de historische betekenis van deze plek nog beter tot zijn recht te laten komen en tegelijkertijd aan te sluiten bij de vernieuwingen in het centrum. Daarvoor is het onder meer de wens het gebied autoluw te maken.

GROEIRUIMTE

De Markt vormt het historisch middelpunt van Vlaardingen. De Grote Kerk is het kloppende hart van de Markt. Rond de kerk staan 26 monumentale

bomen, als symbool voor de 26 letters van het alfabet. 'De bomen zijn zeer bepalend voor de sfeer van het plein', stelt Daggenvoorde. 'In de loop der jaren waren de klinkers onder de bomen door wortelopdruk los komen te liggen. Daar hadden bijvoorbeeld de gebruikers op de Markt last van. En de overlast nam toe. Cortenstalen boomroosters hebben dat probleem ondervangen. Bovendien bieden dergelijke roosters de bomen meer groei-ruimte.' De boomroosters benadrukken de elliptische vorm van de bomenrij. In dezelfde lijn is langs de historische gevels een ring van Zweeds graniet gelegd. Daggenvoorde: 'Hiermee wordt een soort natuurlijke overgang tussen plein en omliggende bebouwing gecreëerd. Los daarvan contrasteert het natuursteen prachtig met de gebruikte klinkers.'

ALLE AANDACHT

Voor de bestrating van de Markt heeft de gemeente gekozen voor rode en roodgenuanceerde klinkers. De rode zijn hergebruikt. Daggenvoorde: 'De klinkers die in de oude situatie in de rijbaan lagen, waren nog erg mooi. Straatbaksteen heeft nu eenmaal een lange levensduur. Bovendien pasten ze in het ontwerp. Alle reden om ze te hergebruiken. Datzelfde geldt overigens voor het natuursteen, en dan met name de porfierkeitjes.' Het tapijt van rode en roodgenuanceerde klinkers heeft een rustige, traditionele uitstraling. Hierdoor gaat alle aandacht uit naar de monumenten op de Markt: de Grote Kerk, het oude Stadhuis, de bomen en het Geuzenmonument. Overdag én 's avonds: de bestaande lichtmasten gecombineerd met nieuwe duurzame LED-verlichting rond de kerk zorgen ervoor dat de Markt ook in het donker tot zijn recht komt. Daggenvoorde is tevreden met het eindresultaat, net als de Vlaardingers. 'De Markt is meer een ruimtelijk geheel geworden. Een prachtige plek om even uit te rusten in de schaduw, een drankje te doen op het terras, een bezoekje te brengen aan de kerk of de markt. De historische ruggengraat van Vlaardingen is klaar voor de toekomst.' ■

Project herinrichting Markt | Locatie Vlaardingen | Opdrachtgever gemeente Vlaardingen | Ontwerp Stijlgroep | Product roodpaars gereduceerd vormbak, dikformaat

“Het natuursteen
contrasteert prachtig met de
gebruikte klinkers”

DE BESTE ARGUMENTEN STAAN OOK ONLINE

www.straatbaksteen.nl biedt professionals en consumenten alle mogelijke informatie over het gebruik van straatbaksteen. Van producteigenschappen tot voordelen, van toepassingsmogelijkheden tot praktische adviezen – de website geldt als bron van informatie én inspiratie voor professionals werkzaam in de openbare ruimte. Bovendien kunt u online alle nummers van Contour teruglezen.

www.straatbaksteen.nl

OVER SPS

SPS staat voor het bevorderen van een kwalitatief en kwantitatief goede toepassing van straatbaksteen, een en ander in het belang van een goede ruimtelijke kwaliteit van de gebouwde en ongebouwde omgeving.

Fabrikanten:

CRH Clay Solutions - www.crhclaysolutions.nl

Wienerberger - www.terca-straatbakstenen.nl

Vandersanden - www.huwastraatbaksteen.nl

RDI Straatbaksteen

Rodruza Daas Infra bv

RDI Straatbaksteen - www.rdistraatbaksteen.nl

Steenfabriek Engels - Oeffelt - www.baksteen.nl

